

УДК 81-13

Бардин Н.В.
(Львів, Україна)

АТРИБУТИВНА СПОЛУЧУВАНІСТЬ ЗООЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ
(на матеріалах поем Гомера «Іліада» та «Одіссея»)

Стаття присвячена аналізу характеру вживання як зоологічної лексики взагалі, так і окремих значень слів, з якими вони поєднуються, а також розгляду особливостей сполучуваності цієї лексики в поемах Гомера.

Ключові слова: зооніми, атрибутивна сполучуваність, Гомер, «Іліада», «Одіссея».

Статья посвящена анализу характера употребления как зоологической лексики вообще, так и отдельных значений слов, с которыми она сочетается, а также рассмотрению особенностей сочетаемости этой лексики в поэмах Гомера.

Ключевые слова: зоонимы, атрибутивная сочетаемость, Гомер, «Илиада», «Одиссея».

The article deals with the nature of the use of a zoological vocabulary in general and specific meanings of words with which they are combined, as well as consideration of compatibility features of this vocabulary in the poems of Homer.

Key words: zoonims, attributive combination, Homer, «Iliad», «Odyssey».

Лексика мови – складна і розгалужена система, до складу якої входить велика кількість підсистем, де перехрещуються різні мікроструктури. Тому повне виявлення словникового складу вимагає всебічного дослідження його елементів та взаємозв'язків між ними.

Однією з підсистем лексичної системи, яка може бути виділена в кожній мові, є підсистема зоологічної лексики, яка утворює своєрідний тематичний розряд слів.

Слова, що позначають зоологічні терміни, вступають в тісні синтагматичні зв'язки, тобто вони певним чином поєднуються з іншими словами.

Найважливішими у Гомера серед стилістичних одиниць є епітети – слова-позначення ознак іменника, які надають образності, художньої та емоційної забарвленості мові, а також виражають оцінку автора, визначають семантичний зміст позначуваного об'єкта, розширюючи чи звужуючи його. Отже розглянемо, які епітети вживає Гомер до кожного іменника зооніма окремо.

Характеризуючи коней, Гомер вживає епітети на позначення зовнішнього вигляду та фізичних властивостей тварини: *καλλίθριξ, ἐϋτριξ* – “з гарною гривною”, *κρᾶτερώνυξ* – “з сильними копитами”, “міцнокопитний”. Однією з основних прерогатив для епічних героїв є швидкість їхніх коней. Недаремно всі коні в епосі *ὠκέες* – “швидкі”, *ὠκύποδες* – “прудконогі”. І навпаки, *ἴπλοι βάρβιστοι* – “повільні коні” – їх недолік.

Щодо внутрішніх властивостей і характеру, то епічні коні – ἵπποι ἀγαθοί, ἵπποι ἄριστοι, “коні хороші”, “найкращі”, – це, як правило, коні героїв, зокрема Ахілла та Енея. Хороші коні традиційно ἐσθλοί ἵπποι – “благородні”, ἀμύμονοι “бездоганні”, τηλεκλειτοί “дуже славні”. Вони мають особливу силу, і тому є φέριστοι “найхорообріші”. Особливе поважене ставлення греків до коней виражає означення ἄμβροτοι.

Також зустрічаємо в епосі похідні слова від ἵππος – “кінь” та πῶλος – “лоша”. Скажімо, перевагою міста у Гомера є наявність у ньому великої кількості коней, тому як означення при місті Іліон виступає ἐύπωλος – багатий молодими кіньми; Аргос характеризується як ἱπλόβοτος – багатий кіньми, так само і Еліда.

Згадуються також як приборкувачі коней – ἱπποδάμος – Нестор, Діомед, Кастор, Трос, Гектор, Тідей, Атрей, Гіпперенор. До речі, саме панівні верстви населення, що були власниками коней, виставляли з-поміж себе колісничних бійців [1: 551].

Стосовно мула у Гомера зустрічаємо лише його фізичну характеристику, що пояснюється використанням цієї тварини лише в цілях перевезення вантажів: ταλαεργός – робочий, витривалий та κρατερώνυξ – з міцними копитами.

Епітети, що вживаються для характеристики собаки, як правило позначають:

зовнішній вигляд – καρχαρόδοντες – гострозубі, θήρεσσιν ἐοικότες – схожі на звірів;

фізичні властивості – ἄργοι, ταχέες – швидкі;

поведінку – ὑλακόμοροι – що завжди гавкають,

внутрішні властивості – κύων ὀλοφώϊα – пес підступний. Також в “Іліаді” знаходимо означення собак τραπέζηες – “вигодувані при столі”.

Знаходимо також похідні слова з коренем κυν-. Душа Агамемнона каже про Клітемнестру, що вона κυνώπις – безсоромна, як собака, і що взагалі ὥς οὐκ αἰνότερον καὶ κύντερον ἄλλο γυναικός – нема нічого іншого страшнішого і “псішого” від жінок. В останньому прикладі бачимо цікаве явище – утворення ступеня порівняння від іменника κύων.

Ахілл, характеризуючи Агамемнона, вживає епітет κυνώπις – безсоромний, як пес. Не соромляться таких висловлювань і богиня Іріда щодо Афін, чи Гера щодо Артеміди.

З цих висловлювань видно дещо зневажливе ставлення стародавніх греків до собак.

Щодо домашніх тварин, то епітет, який позначає зовнішній вигляд – “вгодований” є іншим для кожної тварини. З іменником μῆλον – “вівця” вживається лише прикметник ἴφιους. З іменниками οἶς – “вівця” і αἶξ – “коза” вжито у поемах означення εὐτρεφες. Лише з лексемою αἶξ – “коза” вживається у Гомера епітет πῶων. Прикметник ζατρεφής вжито щодо ταῦρος – “вгодований бик” та σιάλος – “вгодована свиня”.

Зовнішній вигляд позначає також прикметник ἔλιξ – круторогий, вжитий як означення до βοῦς.

Фізичні властивості бика характеризуються прикметником εἰλίπους βοῦς – повільний бик.

Знаходимо також цікаві слова, складені з коренем “βους”, напр. βουλῦτόνδε, що означає час розпрягання волів (тобто “під вечір”); βουγάϊος – (дослівно “земний бик”) хвалько (можна порівняти з українським «бугай»).

Епітет, що позначає поведінку, – μηκάδες “мекаючі” характеризує іменник αἶγες – “кози”. Від іменника αἶξ – “коза” зустрічаємо цікавий похідний прикметник αἰγίλιπος, що означає “стрімкий, крутий” (про скелю). Дослівно ж цей прикметник перекладається як “той, що залишається, обминається (навіть) козами”.

Як означення до диких тварин зустрічаються прикметники, які позначають тип харчування. Наприклад ὠμοφάγος – “той, що харчується сирим м’ясом”, вживається як характеристика лева, шакала, вовка.

Епітет ὄρεστερος – “той, що живе в горах” позначає місце проживання і вживається для означення вовка, ὄρεσίτροφος – “що виріс в горах” – лева.

Прикметник, що позначає зовнішній вигляд κρατερώνυξ у значенні “з міцними кігтями” виступає як означення і для хижих тварин: λύκοι κρατερώνυχες – вовки з міцними кігтями.

Серед прикметників, що позначають фізичні властивості диких тварин, а саме силу, зустрічаються κρατερός – “могутній” щодо лева, ἀλκί πελοίθως – “впевнений у своїй силі” щодо лева і дикого вепра.

Щодо похідних слів від назв диких тварин, то припускають, що термін λύσσα “військова лють” походить власне від λύκος [2: 413; 3: 1879]:

λύσσα δὲ οἱ κῆρ αἰὲν ἔχε κρατερῆ – його (Ахілла) серцем володіла вовча лють.

Цікавим є утворення θυμόλεων, утворене складанням основ θυμός і λέων: Ἡρακλῆς θυμόλεων – Геракл з лев’ячим серцем;

При лексемі “олень” зустрічаємо означення ὑψίκερος – “високорогий”, що позначає зовнішній вигляд. Також олень характеризується як ἀγρότερος – “дикий”, а також ὠκύς – “швидкий”, що є фізичною характеристикою. Окремо розглянемо атрибутивну сполучуваність лексем ἔλλον – “оленя” та νεβρός – “молодий олень”. В “Одіссей” зустрічаємо позначення зовнішнього вигляду тварини – ποικίλον ἔλλον – “плямисте оленя”, а також віку - νεβρός νεηγενής – “оленята новонароджені”. У словосполученні νεβρός γαλαθηνός – “оленята, що ще годуються молоком” – прикметник можна розглядати як такий, що позначає тип харчування, так і такий, що характеризує вік, проте з контексту робимо висновок, що мова все ж таки йде про вік.

Слон, власне як тварина, у Гомера не згадується, але є багато прикладів вживання слова ἑλέφας у значенні “слонова кістка”. Це слово часто виступає при описі різних предметів, головним чином меблів і їх декору. Наприклад:

ἄορ παυχάλκεον, ᾧ ἐπι κόπη ἀργυρέη, κολεὸν δὲ νεοπρίστου ἑλέφαντος – мідний меч зі срібною рукояттю, в піхвах з недавно вирізаної слонової кістки (Од. VIII, 404);

κλισίην ... διωτήην ἑλέφαντι καὶ ἀργύρω - крісло ... заокруглене зі слонової кістки і срібла (Од. XIX, 56);

ἦνία λεύκ’ ἑλέφαντι χαμαὶ πέσον ἐν κονίησιν – віжки білі з слонової кістки на землю впали в пісок (Іл. V, 583).

δοιαὶ γάρ τε πύλαι ἀμενηνῶν εἰσὶν ὀνειρώων

αἱ μὲν γὰρ κεράεσσι τετεύχασα, αἱ δ’ ἑλέφαντι

є двоє воріт безтілесних для снів:

одні зроблені з рогу, інші – з слонової кістки:

(Од. XIX, 562-567);

Тюлень характеризується у творі з точки зору зовнішніх ознак – φώκη ζατρεφής – “вгодований тюлень”, φῶκαι νέποδες – “ластоногі тюлені” та місця проживання тюленів – ἀλοσύδνης – “народжений морем”.

Серед епітетів, що характеризують птахів, зустрічаємо такі, що вказують на зовнішній вигляд птаха, його колір: ἀργῆς χῆν – “білий гусак”; περκνός αἰετός – чорний орел;

φῆναι γαμψόνυχες ἀγκυλοχεῖλαι – “шуліки з кривими кігтями і гачкуватим дзьобом”; μέγας αἰετὸς ἀγκυλοχεύλης – “великий орел з гачкуватим дзьобом”, τανυσίπτεροι – “ширококрилі” – про сичів, яструбів, ворон, дроздів, πετεηνοί – “крилатий, пернатий” – про орла, сокола. Характеризується також тип харчування хижих птахів: οἰώνοι ὠμησταί - хижі птахи, що харчуються сирим м'ясом. Прикметник εἰνάλος – “морський”, вжитий до двох іменників – κτήξ – “чайка” і корῶνη – “ворона”, і позначає їх місце проживання.

В окрему групу виділимо епітети, що передають особливі ознаки тварин. До цієї групи відносимо означення ворона – τανύγλωσσοί корῶναι – “довгоязикі ворони”, голубки – πέλειαι τρήρωνες – “третливі голубки”. Щодо орла αἰετὸς в поемах зустрічається епітет ὑψηλότηεις – той, що високо літає. Лише лебедя стосується означення δουλιχοδείρων – довгоший.

До іменника λαγός – “заєць” у тексті вжито лише один епітет – πτώξ – “боязливий”. І зустрічається таке означення у Гомера лише один раз – πῶκα λαγῶν.

Гомер вживає найвищий ступінь порівняння для характеристики орла - τελειότατος – “найдосконаліший”, яструба і коня - ἐλαφρότατος – “найшвидший”, сокола - ὄκιστος – найшвидший.

Отже, проаналізувавши атрибутивну сполучуваність зоонімів, можна зробити такі висновки:

1) всі епітети, що характеризують тварин в поемах Гомера, можна розділити на такі лексико-семантичні групи:

- фізичні властивості тварин;
- зовнішній вигляд;
- функції чи виконувані дії;
- внутрішні властивості;
- місце проживання;
- тип харчування;
- особливі ознаки.

2) найбільше означень вжито на позначення зовнішнього вигляду тварин;

3) усі епітети вжиті переважно у своєму основному значенні;

4) у тексті зустрічаємо також прикметники та іменники, похідні від назв тварин, які, як правило, містять інформацію про риси, притаманні даним тваринам.

Аналіз атрибутивної сполучуваності зоонімів дає нам змогу уявити ставлення до тварин в гомерівську епоху та порівняти, чи це ставлення змінилося, чи залишилося таким же і тепер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Прим.: Примітки / Борис Тен // Гомер, Одиссея. - Харків: Фоліо, 2002. – с. 533-565. – 574 с.

2. Гамкрелідзе Т.В., Иванов В.В. Индоевропейский язык и индоевропейцы: в 2-х томах – Тб.: Изд-во Тбил. ун-та, 1984. – Т. 2. - 871 с.

3. Voultsiadou E., Tatolas A. The fauna of Greece and adjacent areas in the Age of Homer: evidence from the first written documents of Greek literature. // Journal of Biogeography. – 2005. – Vol. 32, No. 11. – p. 1875-1882.